

on perheen, rakkauden ja onnen symboli, kun taas Ráchelia symboloi aurinko. Aurinko esiintyy myös Intian värikkäässä kuvailussa elämää antavana voimana. Aurinkoinen ekstotiikka on jyrkkä vastakohta keskitysleirin jummalle harmaudelle, intialaiset polttouhrit asetetaan vastakkain natsien kaasukammioiden kanssa. Realistisen kerronnan vastapainona ovat tarut ja myytit, jotka päähenkilöt jakavat toistensa kanssa. Niiden avulla luoadaan levon ja sisäisen onnen saarekkeitä myös epätoivon aikoina.

Andronikova käyttää kaikkia modernin kerronnan keinoja: kertojien vaihtelua, ennakoiteja ja takaumia, päiväkirjan katkelmia, lehtiartikkeleita sekä kirjoitettuja. Tarina pysyy silti saumattomasti koossa. Kieli on omaperäistä ja yllättää epätavallisilla metaforilla. Kirjailija ei voi kirjoittaa omasta kokemuksestaan, joten hän turvautuu moniin lähdeeteoksiin, joiden luettelo on, kaunokirjallisuuden käytännöstä poiketen, luki-jankin nähtävissä.

Odotukset olivat korkealla kun Andronikova julkaisi toisen kirjansa, *Srdce na udici* (Sydän koukussa, Petrov, Brno 2002), kahdeksan kertomusta, joita sitovat yhteen monet yksityiskohdat ja henkilöt. Sujuvasta kerronnasta huolimatta kirja ei ole yhtä vangitseva kuin esikoisteos. Henkilöt ja tilanteet ovat ehkä liian samankaltaisia onnettomuudessaan ja epätoivossaan. Silti Andronikova on epäilemättä tšekin nykykirjallisuuden suurimpia lupauksia.

Nuorin debytantti on Petra Hůlová (23), Prahan yliopiston kulttuuritieteen ja mongolistiikan opiskelija. Toisin kuin monet ikäisensä hän ei kirjoittanut intiimiä runoutta eikä henkilökohtaista päiväkirjaa vaan vahvan, mutta samalla poeettisen romaanin neljästä sisaresta mongolialaisessa jurmassa. Hůlová oli opintomatalla Mongoliassa, ja matka on-

kin osittain inspiroinut teosta. Hänen mukaansa suurin osa faktoista on kuitenkin itse luotuja ja kertomus pohjautuu mongolialaiseen todellisuuteen vain pääpiirteittäin. Romaanissa *Paměť moji babičce* (Muisto isoäidilleni, Torst, Praha 2002) neljä eri-ikäistä naista kertoo arkielämästään, haaveiden ja tosielämän ristiriidasta, perinteen ja nykypäivän yhteentörmäyksestä. Vaikka arkielämä vaikuttaa hyvin lohduttomalta ja kaupunki tuntuu hajottavan kaikki perinteiset arvot, ihmiset eivät ole mitenkään onnettomia. He toimivat mahdolli-

suuksiansa rajoissa ja säilyttävät ainakin sisäisen vapautensa.

Hůlován kerronta koostuu puhekielestä, eri murteista sekä mongolian sanoista. Hůlován esikoisromaani valittiin vuoden 2002 parhaaksi kirjaksi.

Yksikään mainituista kirjoista ei ole hauska. Kaikki kuvailevat enemmän tai vähemmän traagisia kohtaloita sekä ongelmallisia ihmisiä. Ne ovat kuitenkin syvästi inhimillisiä ja mukaansatempaavia. Harvinaisen voimakkaita lukuelämyksiä pähkinäpuun alla.

Helena Lehečková

Tšekkien ja slovakien sivistynyt ero

Jan Rychlík: Rozpad Československa : Česko-slovenské vztahy 1989-1992. Bratislava : Academic Electronic Press, 2002. 457 s.

Kaarlen yliopiston historian dosentin, Tšekin ja Slovakian suhteisiin erikoistuneen Jan Rychlíkin (s. 1954) vuonna 2002 ilmestynyt *Rozpad Československa: Česko-slovenské vztahy 1989-1992* (Tšekkoslovakian hajoaminen: Tšekkien ja slovakien suhteet 1989-1992) selvittää perusteellisesti Tšekin ja Slovakian lähihistorian merkittävää, mutta toistaiseksi vähän tutkittua rajapyykkiä, liittovaltion jakautumista kahdeksi itsenäiseksi tasavaltsiksi.

Rychlíkin teos on jatkoa ja osittain tarkennusta hänen aikaisemmille, vuosina 1997 ja 1998 ilmestyneille, tšekkien ja slovakien suhteita käsitteleville teoksilleen. Kirjoittaja ei ole ainoastaan tutkimisiensa tapahtumien aikalaisten silminnäkijä vaan myös toimija, joka virkansa puolesta osallistui tapahtumiin neuvonantajana. Esipuheessa kirjoittaja paikantaa asemansa: välttääkseen subjektiivisen näkökulman heijas-

tumisen tutkimukseen hän on tietoisesti rajoittanut henkilökohtaisen aineiston ja muistikuvien käyttöä. Rychlíkin teos on perinteinen historian alan tutkimus, jonka rakenne on kronologinen. Tutkimusta määrittää perinpohjaisuus. Vaikka tutkittavan ajan läheisyyden vuoksi kaikki tärkeimmät arkistot eivät ole olleet auki, on lähdeaineisto kiitettävän monipuolista.

Vaikka kyseessä on tšekin äidinkielellään kirjoittama tutkimus, ei Rychlíkiä voi syyttää siitä, mistä slovakit ovat tšekkejä usein syyllistäneet – tšekkiläisyyden liiallisesta korostamisesta. Tutkimuksen pääpaino on pikemminkin slovakialaisessa näkökulmassa. Slovakinkieliset lainaukset on julkaistu slovakiksi, ja kirja on jopa julkaistu Slovakiasa.

Rozpad Československa rakentuu johdannosta, kuudesta käsitteilyluvusta sekä kokoelmas-ta toistaiseksi julkaisemattomia dokumentteja. Johdanto käsittelee tšekkien ja slovakien suhteita liittovaltion perustamisen jälkeen 1968. Johdanto on tavanomaista laajempi, ja kokonaisuutta arvioitaessa sen sisällöllinen

arvo korostuu. Ensimmäinen varsinainen käsittelyluku on omistettu kommunismin kaatumiselle eli niin sanotulle samettivallankumoukselle kommunistisen hallinnon kriisistä Václav Havelin valintaan presidentiksi. Se käsittelee vastarinnan muotoutumista ja tšekien ja slovakien asemaa samettivallankoumuksen toteuttajina. Tšekkoslovakian tapaukselle oli ominaista, että vallankumous toteutettiin yhdessä tuumin. Ongelmat alkoivat vasta myöhemmin.

Toinen luku on uuden Tšekkoslovakian rakennusprosessin aloituksen ja maiden suhteiden yksityiskohtainen kuvaus, joka keskittyy Tšekin ja Slovakian oikeudellisen aseman uudelleensäätämiseen. Luvut 3-5 selvittävät yksityiskohtaisesti lopputuloksena olevan hajoamisprosessin poliittiset taustat ja tekijät. Kuudennessa luvussa käsitellään hajoamisen varmistumista vuoden 1992 vaaleista liittovaltion lakkauttamiseen saakka.

Vaikka tutkimuksen pääpaino on liittovaltion hajoamisessa, ei Rychlík unohta hajoamiseen johtaneiden tekijöiden taustoja. Kommunismin kaatuminen kyllä johti ongelmien kärjistymiseen, mutta – kuten kirjoittaja osoittaa – eivät vuosien 1989-1992 tapahtumat tuoneet esiin mitään sellaista, mikä ei olisi jo aikaisemmin kyttenyt pinnan alla. Kirjoittajan paikoin liialliseen dokumentointiin sortuva ote saa vastapainokseen oivallisen analyysin kansojen erilaisista historiakäsityksistä. Rychlíkin kirjan parasta antia onkin menneisyyden merkityksen pohdinta tšekien ja slovakien suhteissa. Ongelmat juonsivat juurensa Tšekkoslovakian valtion synnystä ja ns. ”tšekkoslovakianismista”. Veljessopua hiersi tšekien omaksuma isoveljen rooli. Maan läntinen osa oli vahvemmin esillä ja edustettuna. Tšekkoslovakianismista tuli slo-

vakeille tšekki-sanan synonyymi, eikä se onnistunut koskaan saavuttamaan sille asetettua tavoitetta yhdistää kansat. Vuonna 1918 perustetun valtion olemassaolo kyseenalaistui myös toisen maailmansodan aikana. Tapahtumat kuljettivat tšekien ja slovakien historiaa dramaattisesti eri suuntiin. Vuoden 1948 jälkeen, Tšekkoslovakian siirryttyä sosialismiin, lisättiin Slovakian historiaan keinotekoisesti osia Tšekin historiasta ja alueen oma historia joutui marginaaliseen asemaan. Maiden välisissä suhteissa korostettiin yksinomaan yhteistyön hetkiä, konflikteista vaitettiin. Slovakiassa tämä johti turhautumiseen.

Yhden valtion, kahden historian ongelmalliseen rakennelmaan ei koskaan löydetty pysyvää ratkaisua. Aivan kuten muiltakin monikulttuurisilta sosialistisilta mailta, puuttui myös Tšekkoslovakialta yhteinen kansoja koossa pitävä idea. Rychlíkin mukaan marxismi-leninismistä ei ollut vahvan yhtenäisyyden varmistajaksi, internationalismi ei toiminut juhlapuheiden ulkopuolella, usko kommunistiseen ideaan oli pintapuolista ja kansalliset traditiot jäivät elämään internationalismista huolimatta. Oliko yhteisen valtion ajatus Tšekkoslovakiassa yhtä vähän rakastettu ja yhtä pintapuolinen ajatus kuin marxismileninismi?

Historiatulkintojen erillaisuus nousi julkiseen keskusteluun vasta kommunismin kaaduttua. Tšekien historian pimein kausi natsi-Saksan alaisuudessa ei merkinnyt slovakeille samaa traumaattista kokemusta; slovakien historialliset symbolit, erityisesti Jozef Tiso, olivat Tšekissä paitsi epämieluisia antisankareita niin lisäksi, kuten Rychlík kirjassaan osoittaa, varsin tuntemattomia. Slovakiassa kansallismieliset vaikuttajat, joiden joukossa oli useita historioitsijoita, osallistuivat

keskusteluun Slovakian asemasta. Koska samettivallankumoukseen osallistuneet oppositioliikkeet eivät Slovakiassa vakavasti tavoitelleet pääsyä politiikan tekoon, vapautui poliittisella näyttämöllä tilaa kansallismielisille poliitikoille, joista näkyvimpään rooliin nousi Vladimír Mečiar. Turhautumista Slovakiassa aiheuttivat niin ikään maiden väliset taloudelliset erot. Perinteisesti maatalousvaltaisen Slovakian teollistuminen kiihtyi vasta 1960-luvulla, kun taas Tšekki oli ennestään pitkälle teollistunut. Suheteita hiersi jatkuvasti kysymys siitä, kuka kenelle maksaa. Kommunismin kaaduttua odotukset talouden reformeista poikkesivat.

Myös Balkanin historiaan erikoistunut Rychlík vertaa Tšekkoslovakiaa tutkimuksessaan Jugoslaviaan ja Neuvostoliittoon, joissa on paljon yhtäläisyyksiä mutta myös eroja. Tšekkoslovakialla oli Jugoslavian perinteisesti lämpimät suhteet. Titon Jugoslavia nähtiin Tšekkoslovakiassa sosialismin viitekehityksessä liberaalina valtiona ja esimerkkinä kansallisten ongelmien suosiollisesta ratkaisusta. Jugoslavian hajoamista seurattiin tarkasti, mutta Tšekkoslovakian ei haluttu seuraavan sen esimerkkiä. Rychlíkin mukaan Tšekkoslovakian etuna olivat maiden väliset selvät rajat. Tšekkoslovakiassa ei ollut tšekien Slovakiaan tai slovakien Tšekkiin muodostamaa pysyvää asutusta, kumpikin eli toistensa alueilla diasporassa. Lopputulos oli sama kuin Jugoslaviassa, keinot onneksi erilaiset. Rychlík korostaakin monikansallisten valtioiden kansallisten identiteettien ongelmallisuutta. Siitä löytyy hänen mukaansa myös Tšekkoslovakian hajoamisen ydin. Toistaiseksi ihmiskunta on onnistunut heikosti pyrkimyksessään luoda monikansallisiin valtioihin yhteistä identiteettiä. Kansallisuuskysymysten ratkai-

su on kirjoittajan mukaan 21. vuosisadan suuri tehtävä. Monikulttuurisuus ja identiteettierot olivat Tšekkoslovakian hajoamisprosessissa läsnä odotettua laajemmin. Slovakkien ja tšekkien lisäksi pakkaa sekoittivat erityisesti hajoamiskehityksessä osaa näytelleet Slovakian unkarilaiset.

Hajoamiseen johtaneita tapahtumia Rychlík käsittelee kirjassaan yksityiskohtaisesti. Poliittiset ongelmat valtioiden välisissä suhteissa nousivat pintaan samettivallankumouksen jälkeen kiistoissa presidentistä, tulevan Tšekkoslovakian valtion tunnuksesta ja virallisesta nimestä. Sopua oli vaikea löytää. Perusongelmana oli etenkin yhteisen valtion määritelmä, joka alkoi kiistanavana valtion uudesta nimestä. Presidentti Havelin ehdotus valtion virallisen nimen – Tšekkoslovakian sosialistisen tasavallan – korvaamisesta vuoteen 1960 asti käytetyllä Tšekkoslovakian tasavallalla aiheutti Slovakiassa jyrkkää vastustusta. Neuvottelut federaation uudesta nimestä synnyttivät vuonna 1990 niin sanotun yhdysmerkkisodan, pitkälti akateemisen kiistan siitä, voidaanko sanaan Tšekkoslovakia lisätä liittovaltioita erottava väli-viiva. Slovakit olivat voimakkaasti yhdysmerkin kannalla, tšekit jyrkästi vastaan. Viittaukset menneisyyteen nousivat jälleen esiin: siinä missä slovakit vastustivat ensimmäisestä tasavallasta muistuttavaa Tšekkoslovakiaa, olivat tšekit allergisia Tšekki-sanalle (Česko), joka muistutti heitä natsimiehityksen aikaisesta virallisesta *die Tschechei* -nimestä.

Vuonna 1992 käytiin toiset vapaat vaalit. Vaalikamppailu oli rajua, voittajiksi selvisivät Slovakiassa Vladimír Mečiarin johtama kansallismielinen HZDS ja Tšekissä Václav Klausin johtama oikeistolainen ODS. Jo vaalien aikana useat slovakialaiset puolueet olivat kampanjoineet itse-

näisen Slovakian puolesta. Slovakian vaalitulokset merkitsivät itsenäisen Slovakian tai konföderaatiomallin selvää voittoa. Liittotasavallan hallitusneuvotteluista tuli odotettua vaikeammat ja lopulta mahdottomat. Tšekkien oli mahdotonta taipua HZDS:n ehdottomasti vaatimaan konföderaatioon. Ajatus valtioliitosta oli järjetön eikä se olisi tuottanut tšekeille minkäänlaista hyötyä. Neuvottelujen pitkittyttyä alkoi tšekin edustaja, nopeita talousreformejä ja yksityistämistä vaatinut Klaus, taipua liittotasavallan hajottamisen kannalle. Kesäkuussa 1992 puolueet ilmoittivat asian-tilan julkisuuteen ja tšekissä eron kannatus alkoi kasvaa. Rychlíkin mukaan Mečiarin toistama konföderaatioajatus johtui Slovakian tarpeesta pelata aikaa; se ei ollut vielä valmis itsenäistymisjulistukselle. Osat vaihtuivat: Tšekissä vallalla ollut oikeisto alkoi vauhdittaa eroprosessia pelätessään hitaan eron haitallisia vaikutuksia talouteen. Tšekkoslovakianismilla ja yhteisen valtion ajatuksella oli laajasti kannatusta. Merkille pantavaa oli poliitikkojen ja kansan mielipiteiden erilaisuus. Hajoamis päätöksen julkistamisen aikana tehdyt mielipidekyselyt osoittivat kansan enemmistön seisovan yhtenäisen Tšekkoslovakian takana. Poliitikot eivät kuitenkaan tukenet mahdollista kansanäänestystä. Eräät slovakkipoliitikot väittivät kansan olevan tšekkiläisen propagandan altistamaa. Myös kirjoittajan mukaan mielipidetiedustelujen esittämä kysymys oli mahdollista tulkita monella tapaa ja on siksi lähteenä kiistanalainen. Vuonna 1918 alkanut tšekkien ja slovakien yhteinen taival päättyi eroon 31.12.1992: Tšekkoslovakia hävisi maailmankartalta. Mutta oliko hajoaminen välttämättömyys ja olisiko se voitu estää?

Rychlíkin vastaus on varovainen. Hänen mukaansa kompro-

missin mahdollisuus oli olemassa ennen vuoden 1992 vaaleja, mutta sen jälkeen ei sopu enää ollut mahdollinen. Eron pääsyyinä Rychlík ei kuitenkaan pidä kiistoja valtiomuodostaan yhteisen Tšekkoslovakia-tietoisuuden puutetta. Federaatio ja yhteinen valtio merkitsivät tšekeille ja slovakkeille eri asioita. Käytännössä itsenäinen Slovakia oli kirjoittajan mukaan silti ennen kaikkea Tšekin vetäytymisen aikaansaannosta.

Rychlík on onnistunut huomioimaan laajasti hajoamiskehityksen vaikutukset eri osapuollet. Kirja on selkeä ja sujuvaa luettavaa, dokumentointi on huolellista. Paikoitellen kirjoittaja kuitenkin toistaa kertaalleen selvitettyjä asioita ikään kuin varmistaakseen lukijan ymmärtävän hänen muutenkin selvät ajatusrakenteensa. Kirja on saatavilla ainoastaan tšekin kielellä ja liitteenä ovat lyhyet, valitettavasti kielellisesti puutteelliset yhteenvedot englanniksi ja saksaksi.

Rozpad Československa on ansiokas kirja. Se on suositeltavaa luettavaa paitsi Tšekkoslovakian lähihistoriaan perehtyneille, myös vertailukohdaksi Balkanin ja Neuvostoliiton hajoamiskertomuksille. Kirja tarjoaa kaitvattua tietoa tšekkien ja slovakien suhteiden tutkimukseen sekä tuo tärkeän lisän Tšekissä vähän tutkittuun, usein yksinomaan ulkomaisten tutkijoiden tarkastelemaan lähihistoriaan.

Riikka Nisonen